

Samenvatting van het proefschrift Het tfinagh in het huidige Niger: een studie naar het inheemse schrift van de Toearegs

Het *Tifinagh*-schrift is het inheemse schrift van de Toearegs, een volk in de centrale en zuidelijke Sahara, in Algerije, Mali, Niger en Burkina Faso. Het Tifinagh-schrift gaat terug op het zogenaamde Libyco-Berberse schrift, een schrift dat in het eerste millennium voor de christelijke jaartelling ontstaan is, en dat voornamelijk in Noord Afrika is aangetroffen.

In dit proefschrift wordt het Tifinagh bestudeerd, in eerste instantie in Niger, maar ook in de andere landen, en wel onder verschillende gezichtspunten.

Na een inleidend hoofdstuk wordt in het tweede hoofdstuk de schriftkundige context van het Tifinagh geschetst. In de Toearegmaatschappij worden heden ten dage meerder schriftsystemen gebruikt. Naast het Tifinagh gaat het hierbij in de eerste plaats om het Latijnse schrift en in de tweede plaats om het Arabische. Vanaf de tweede helft van de twintigste eeuw is het Latijnse schrift de officiële schriftkeuze voor het Toeareg in Mali en Niger. In de loop van deze halve eeuw hebben verschillende veranderingen in de orthografie plaatsgevonden, waarvan de vorm en de achtergronden in dit hoofdstuk worden geschetst. Het Arabische schrift wordt al veel langer voor het Toeareg gebruikt. Naast een belangrijke islamitische manuscripttraditie, waar we helaas maar weinig van weten, wordt het Arabische schrift ook voor minder formele doeleinden gebruikt, zoals brieven en kattedelletjes. In dit deel van het hoofdstuk wordt een aantal min of meer recente documenten in Arabisch schrift behandeld.

Het derde hoofdstuk behandelt de formele aspecten van het traditionele Tifinagh-schrift. Op basis van zeer uitgebreid onderzoek in Niger en Mali wordt een overzicht van de variatie binnen dit schrift gegeven. Deze variatie behelst zowel de vorm van de grafemen als ook het grafeemstelsel. Zo wordt er in het grafeemstelsel dat in de Ayer

(Niger) in zwang is geen onderscheid tussen emphatische en niet-emphatische medeklinkers gemaakt, terwijl dit onderscheid in Tifinagh-varianten van buiten deze regio wel optreedt.

Het traditionele Tifinagh-systeem heeft de volgende basisprincipes. Men schrijft uitsluitend medeklinkers en bovendien aan het einde van een woord de klinkers. De veelduidigheid die hierdoor ontstaat wordt gedeeltelijk opgevangen door het gebruik van ligaturen – tekens die een medeklinkercluster aanduiden. Een ligatuur geeft aan dat de twee medeklinkers elkaar direct volgen in de uitspraak. Hierdoor ontstaat er een schriftelijk verschil tussen twee medeklinkers die elkaar direct volgen (met ligatuur geschreven) en twee medeklinkers met een klinker ertussen (twee afzonderlijke medeklinkertekens). De meeste ligaturen zijn samengestelde tekens; sommige ligaturen worden echter op een andere manier gevormd. Er bestaan grote regionale verschillen in de lijst van ligaturen die in gebruik zijn. In de Ayer (Niger) vindt men ligaturen voor zowat ieder mogelijke opeenvolging van medeklinkers. In andere systemen is het aantal ligaturen veel meer beperkt.

Het vierde hoofdstuk gaat over het traditionele gebruik van het Tifinagh en geeft hier ook voorbeelden van. Volgens veel onderzoekers wordt het Tifinagh slechts marginaal gebruikt; nader onderzoek leert ons echter dat het Tifinagh vele en zeer gedifferentieerde gebruikscontexten kent. Het wordt onder andere gebruikt in privécorrespondentie (zowel gewone brieven als liefdesbrieven), in persoonlijke administratie, in het traditionele rechtssysteem en bij waarzeggerij. Bovendien is het Tifinagh reeds sinds lang een belangrijk embleem van de Toeareg-identiteit.

Sinds de jaren 1960 wordt het Tifinagh ook in drukwerk gebruikt (hoofdstuk zes), dat zich op de Toeareg-gemeenschap richt. In het begin ging het hierbij om een aantal lokale kranten in Niger. Hoewel het grootste deel van deze kranten in het officiële schrift – het Latijnse – waren, hadden ze ook altijd één of twee pagina's in het traditionele Tifinagh-schrift. Tifinagh wordt ook gebruikt in informatief drukwerk en in drukwerk voor politieke propaganda. Verder vindt men het in religieuze teksten. Voor islamitische teksten wordt het Tifinagh maar weinig gebruikt (al zijn er voorbeelden), wat ongetwijfeld ook komt doordat het Arabische schrift ook voor het Toeareg gebruikt wordt. Daarentegen is er een groot aantal Tifinagh-teksten met christelijke inhoud, bestemd voor

evangelisatie bij de Toearegs. Tenslotte wordt Tifinagh ook regelmatig gebruikt in publicaties die de Toeareg-cultuur willen documenteren en behouden.

Het laatste hoofdstuk behandelt aangepaste versies van het Tifinagh bij de Toearegs. De fonologische onderrepresentatie leidt soms tot problemen van tekstbegrip. De aangepaste systemen proberen zulke problemen op te lossen door nieuwe tekens in te voeren en het schriftsysteem te veranderen – bijvoorbeeld door de ligaturen te schrappen. Er laten zich zijn verschillende inspiratiebronnen aanwijzen. In de eerste plaats baseert een deel van de neo-Tifinagh-systemen zich op principes die aan het Arabische systeem zijn ontleend. In deze systemen worden de klinkers door middel van diacritische tekens onderscheiden. Een tweede inspiratiebron vormt het Kabylische neo-Tifinagh-systeem. Dit systeem is ontworpen door Algerijnse intellectuelen om het Kabylisch mee te schrijven, een noordelijke Berbertaal zonder Tifinagh-traditie. Een aantal personen en groepen hebben dit systeem als basis genomen voor een nieuw Toeareg-systeem. De Kabylische inspiratie blijkt onder andere uit de ontlening van tekens. Sinds de jaren 1990 zijn er bovendien verschillende neo-Tifinagh systemen gecreëerd die een calque vormen op de Latijnse orthografie van het Toeareg. Tenslotte zijn er ook verschillende nieuwe varianten die hun oorsprong vinden buiten intellectuele kringen, zoals de variant van de traditionele genezeres Lama, en de variant die door Toeareg-emigranten in Ivoorkust wordt gebruikt.